

Felsefe Kavramları Sözlüğü

”D” Harfi

- 1. Dasein:** Heidegger felsefesinde ”orada-olmak”, kendi varlığının, ölümlülüğünün ve dünyanın bilincinde olan insan varoluşu.
- 2. Daimon:** Sokrates’in içinde duyduğu, onu kötü veya yanlış şeyler yapmaktan alıkoyan içsel, ilahi ses veya vicdan.
- 3. Daimonizm:** İnsanın içindeki bu ilahi veya doğaüstü sese (daimon’a) uyararak yaşaması gerektiğini savunan ahlaki görüş.
- 4. Darvinizm:** Charles Darwin’in doğal seçim ve evrim teorisine dayanan felsefi, biyolojik ve toplumsal yaklaşım.
- 5. Davranış:** Bir canlının dış çevreye veya içsel uyaranlara karşı gösterdiği ölçülebilir ve gözlemlenebilir tepki.
- 6. Davranışçılık (Biheviorizm):** İnsan zihnini, düşüncelerini reddedip veya yok sayıp yalnızca gözlemlenebilen davranışları inceleyen psikoloji ve felsefe akımı.
- 7. Dayanışma:** Toplumdaki bireylerin ortak bir amaç uğruna yardımlaşması ve birbirine ahlaki/sosyal bağlılık hissetmesi.
- 8. Dedüksiyon (Tümdengelim):** Doğruluğu kabul edilen genel öncüllerden, mantıksal bir zorunlulukla özel ve kesin sonuçlara varma akıl yürütmesi.
- 9. Değer:** Bir şeyin arzu edilebilirliği, ahlaki veya estetik önemi; insan eylemlerine yön veren soyut ilke.
- 10. Değer Yargısı:** Bir nesne, durum veya eylem hakkında olgusal değil; ”iyi/kötü”, ”güzel/çirkin” gibi öznel veya ahlaki bir hüküm bildirme.
- 11. Değerler Felsefesi (Aksiyoloji):** Etik, estetik ve din gibi alanlardaki değerlerin doğasını, kaynağını ve sınıflandırmasını inceleyen felsefe dalı.
- 12. Değişim:** Bir varlığın durumunun, niteliğinin, şeklinin veya yerinin zaman içinde farklılaşması.
- 13. Değişmezlik:** Zaman veya mekân içinde hiçbir değişikliğe uğramama durumu (Örn: Parmenides’in Varlık anlayışı veya Platon’un İdeaları).
- 14. Deizm (Yaradancılık):** Tanrı’nın evreni mükemmel bir makine gibi yarattığını ancak evrenin işleyişine ve insanlara sonradan müdahale etmediğini, vahyi ve peygamberleri reddeden inanç.
- 15. Dekadans (Çöküş):** Nietzsche’de ahlaki, kültürel ve yaşamsal enerjinin zayıflaması, yozlaşma ve toplumun gerileme durumu.
- 16. Dekonstrüksiyon (Yapısöküm):** Jacques Derrida’nın geliştirdiği, metinlerdeki gizli hiyerarşileri, zıtlıkları ve çelişkileri ortaya çıkararak anlamı yapıbozuma uğratma okuma yöntemi.
- 17. Demagoji:** Mantiğa ve hakikate değil, halkın duygularına, korkularına ve önyargılarına hitap ederek yapılan aldatıcı siyasi söylem sanatı.
- 18. Demiurgos:** Platon felsefesinde evreni İdealar’a (ilk örneklere) bakarak kaostan düzene sokan, şekil veren ”mimar” veya usta Tanrı.
- 19. Demokrasi:** Egemenliğin, eşit haklara sahip yurttaşların katılımına veya seçtiği temsilcilerle dayandığı yönetim biçimi.
- 20. Deneyim (Tecrübe):** İnsanın dış dünya ile etkileşimi sonucunda duyu organları aracılığıyla edindiği yaşam ve bilgi birikimi.
- 21. Deney:** Bilimsel bir hipotezi sınamak amacıyla, koşulları araştırmacı tarafından kontrol altında tutularak yapılan sistemli gözlem.
- 22. Deneycilik (Ampirizm):** İnsanın zihninin doğuştan boş bir levha (tabula rasa) olduğunu, tüm bilginin yalnızca duyuşal deneyimden geldiğini savunan öğretisi.
- 23. Deneyüstü (Transandant):** Deneyim sınırlarını aşan, duyuşlarla hiçbir şekilde algılanamayan ancak var olduğu düşünülen metafizik alan (Örn: Tanrı, Ruh).
- 24. Deneyöncesi (Apriori):** Deneye başvur-

madan, sadece akıl yoluyla ulaşılan ve doğuştan zihinde var olduğu kabul edilen kesin bilgi (Örn: Matematik).

25. Derin Ekoloji: Doğanın, nehirlerin ve tüm canlıların, insana sağlayacağı faydadan tamamen bağımsız olarak kendi içsel ve felsefi değerleri olduğunu savunan çevre etiği.

26. Despotizm: Otoritenin tek bir kişinin veya zümrenin elinde toplandığı, keyfi, kural-sız ve baskıcı yönetim biçimi.

27. Determinizm (Belirlenimcilik): Evrendeki her olayın (insan eylemleri dahil), önceden var olan nedenler tarafından zorunlu olarak belirlendiğini ve özgür iradenin olmadığını savunan görüş.

28. Devlet: Belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kuran, yasa yapma ve meşru şiddet kullanma tekelini elinde bulunduran en üst siyasi kurum.

29. Devlet Felsefesi: Devletin kökenini, meşruiyetini, doğasını ve ideal bir devletin nasıl olması gerektiğini inceleyen siyaset felsefesi dalı.

30. Devinim (Hareket): Nesnelere uzaydaki yer, yön veya durum değiştirmesi; Aristoteles'te potansiyel (gizil) olanın edimsel (aktüel) hâle geçmesi.

31. Devrim: Mevcut siyasi, sosyal veya bilimsel (Kuhn'un paradigma değişimi) düzenin köklü, hızlı ve radikal bir şekilde yıkılıp yerine yenisinin kurulması.

32. Dış Dünya: İnsan zihninin, algılarının ve bilincinin dışında var olan, nesnel ve bağımsız gerçeklik alanı.

33. Dışsal Neden: Bir varlığın değişimine veya hareketine kendi öz doğasından değil, dışarıdan tesir eden faktör.

34. Didaktik: Estetik veya sanatsal haz vermekten ziyade, felsefi bir düşünceyi veya ahlaki bir dersi doğrudan öğretmeyi amaçlayan anlatım tarzı.

35. Dikotomi: Bir bütünü veya kavramı birbirini tamamen dışlayan ve aralarında üçüncü bir seçenek bırakmayan iki karşıt parçaya bölme (Örn: İyi-Kötü, Beden-Ruh).

36. Dil: İnsanların düşüncelerini, duygularını ve kavramlarını ifade etmek, dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları sembolik sistem.

37. Dil Felsefesi: Dilin doğasını, anlamın kökenini, dil ile düşünce ve dil ile gerçeklik arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyen çağdaş disiplin.

38. Dil Oyunları: Ludwig Wittgenstein'in felsefesinde, kelimelerin anlamlarının sabit ve değişmez olmadığını, kullanıldıkları hayat formuna ve bağlama (oyuna) göre şekillendiğini belirten kavram.

39. Din: Doğaüstü, kutsal varlıklara ve güçlere inancı, ritüelleri ve temel ahlaki kuralları içeren sistemler bütünü.

40. Din Felsefesi: Dinin temel iddialarını (Tanrı'nın varlığı, vahyin imkânı, kötülük problemi) akılcı, tarafsız ve eleştirel bir yöntemle inceleyen alan.

41. Dinamik: Sürekli değişen, hareketli olan, varoluşun itici gücünü ve potansiyel enerjisini barındıran durum.

42. Dinamizm: Evrenin temel ilkesini hareketsiz bir madde veya atomlar değil, sürekli bir etkinlik, güç ve enerji (kuvvet) olarak gören felsefi görüş.

43. Dinginlik (Ataraksia): Stoacı ve Epikürosçu felsefede ulaşılan ruhsal sarsılmazlık; acıdan, tutkulardan ve kaygıdan uzaklaşarak elde edilen derin iç huzur durumu.

44. Diğerkâmlık (Alturizm): Bireyin kendi bencilliğini ve çıkarlarını bir kenara bırakıp tamamen başkalarının iyiliği için ahlaki eylemde bulunması.

45. Direniş: İktidarın baskısına, haksızlığa veya insanın varoluşsal özgürlüğünü kısıtlayan dış güçlere karşı gösterilen felsefi ve eylemsel karşı duruş.

46. Disiplin: Foucault felsefesinde, modern iktidarın insan bedenini itaatkâr, uysal ve kapitalizm için verimli hâle getirmek amacıyla okullar, hastaneler ve hapishaneler yoluyla kullandığı denetim mekanizması.

47. Distopya: Ütopyanın tersi; gelecekte baskıcı, otoriter, özgürlüklerin ve insani değerlerin yok edildiği karamsar kurgusal toplum tasarımı (Örn: 1984, Cesur Yeni Dünya).

48. Diyalektik: Tez ve antitezin (karşıtların) çatışması sonucunda daha üst bir senteze ulaşarak ilerleyen mantıksal, tarihsel ve ontolojik gelişim süreci (Sokrates, Hegel, Marx).

49. Diyalektik Materyalizm: Marx ve Engels'in, Hegel'in idealist diyalektiğini maddeci bir temele oturtarak, doğanın ve toplumun değişimini ekonomik üretim ilişkileri ve sınıf çatışmasıyla açıkladığı teori.

50. Diyalog: İki veya daha fazla kişi arasında, gerçeği aramak, kavramları aydınlatmak veya çelişkileri bulmak amacıyla yapılan karşılıklı felsefi konuşma (Örn: Platon'un diyalogları).

51. Diyalojik Felsefe: Martin Buber'in "Ben-Sen" ilişkisinde olduğu gibi, insanın anlamlı varoluşunun ancak ötekiyle kurulan sahici, nesneleştirmeyen bir bağla gerçekleştiğini savunan yaklaşım.

52. Dogma (İnak): Doğruluğu sınanmadan, akli bir eleştiriden geçirilmeden ve kanıt aranmadan mutlak gerçek ve değişmez kural olarak kabul edilen inanç.

53. Dogmatizm: İnsan aklının mutlak hakikate ulaşabileceğine inanan veya eleştiriye kapalı, sorgulanmayan inançları sistemin temelini koyan felsefi tutum.

54. Doğru: Gerçeğe, klasik mantık kurallarına veya kabul görmüş ahlaki ilkelere uygun olan yargı veya eylem.

55. Doğrulama (Verifikasyon): Bir önermenin veya bilimsel hipotezin deney ve gözlem yoluyla dış dünyadaki gerçeğe uygunluğunun kanıtlanması işlemi.

56. Doğrulanabilirlik İlkesi: Mantıksal Pozitivistlere göre, bir önermenin (örneğin Tanrı veya Ruh hakkındaki) felsefi olarak anlamlı olabilmesi için prensipte duyusal deney ve gözlemlerle doğrulanabilir olması kuralı.

57. Doğruluk (Hakikat): Bir yargının, düşüncenin, inancın veya önermenin dış dünyadaki nesnel gerçeklikle (olgularla) birebir örtüşmesi durumu.

58. Doğruluk Değeri: Mantık biliminde bir önermenin aldığı "doğru" veya "yanlış" olma niteliği.

59. Doğa (Fizis): İnsan bilincinin ve müdahalesinin dışında, kendi içsel yasalarına göre var olan ve sürekli değişip gelişen maddi evrenin tümü.

60. Doğa Durumu (State of Nature): Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin, siyasi toplum, devlet ve hukuk sistemleri kurul-

madan önce insanların özgür ve eşit (veya katotik) bir şekilde içinde yaşadığını varsaydığı kurgusal başlangıç durumu.

61. Doğa Felsefesi: Antik Çağ'da Thales ile başlayan; evrenin ana maddesini (arkhe) ve işleyişini mitolojiyle değil akılla açıklamaya çalışan ilk felsefi düşünce aşaması.

62. Doğa Yasası: Doğada istisnasız, zorunlu ve evrensel olarak her zaman aynı şekilde gerçekleşen olaylar (neden-sonuç) arasındaki sarsılmaz bağ (Örn: Yerçekimi).

63. Doğacılık (Natüralizm): Evrendeki her şeyin doğal nedenlerle açıklanabileceğini, doğaüstü, tinsel veya metafizik güçlerin kesinlikle olmadığını savunan felsefi akım.

64. Doğal Hak: İnsanın sadece bir insan olarak doğmasından dolayı, hiçbir devletin veya yasanın lütfu olmaksızın sahip olduğu yaşama, özgürlük ve mülkiyet gibi devredilemez haklar.

65. Doğal Hukuk: Devletin koyduğu yazılı (pozitif) hukukun üstünde yer alan, insan doğasına ve evrensel akla dayanan ebedi adalet ilkeleri bütünü.

66. Doğal Seçim: Darwin'in evrim teorisinde, yaşadığı çevreye biyolojik olarak daha iyi uyum sağlayan canlıların hayatta kalıp üreyerek avantajlı özelliklerini yeni nesillere aktardığı mekanizma.

67. Doğal Teoloji: Vahye, peygamberlere veya kutsal metinlere dayanmadan, sadece insan aklını ve doğadaki mükemmel düzenin gözlemlenmesini kullanarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışan teoloji türü.

68. Doğuştan İdealar (Apriori Fikirler): Descartes ve diğer rasyonalistlere göre, deneyim yoluyla sonradan kazanılmayan, zihnimize doğuştan var olan Tanrı, sonsuzluk ve matematik gibi fikirler.

69. Doxa (Sanı/Kanı): Platon felsefesinde, duyular dünyasına ait olan, kesinliği ve değişmezliği olmayan, kişiden kişiye değişen eksik ve aldatıcı günlük bilgi.

70. Döngüsel Zaman: Zamanın bir ok gibi geçmişten geleceğe doğru ilerlemediği; mevsimler veya kozmik devirler gibi sürekli başa dönerek tekrar ettiği (ebedi dönüş) antik ve doğu inancı.

71. Dönüşüm: Bir varlığın özünü, niteliğini

veya fiziksel formunu tamamen değiştirerek başka bir hâle, duruma veya varlık türüne geçmesi.

72. Düalizm (İkicilik): Evrenin, insanın veya varlığın birbirine indirgenemeyen, tamamen zıt ve birbirinden bağımsız iki temel ilkedden (örneğin ruh ve madde, iyi ve kötü) oluştuğunu savunan ontolojik görüş.

73. Düalist: Düalizm felsefesini benimseyen; zihin ve bedeninin birbirine dönüşemeyen tamamen farklı iki töz olduğunu savunan düşünür (Örn: Descartes).

74. Duru Görü: Duyuların ötesindeki nesnelere, olayları veya derin felsefi hakikatleri akıl yürütmeye gerek kalmadan içsel bir sezgiyle doğrudan ve apaçık bir şekilde kavrama yetisi.

75. Durum (Situation): Jean-Paul Sartre felsefesinde insanın dünyaya fırlatıldığı, kendi seçmediği (savaş, sakatlık, sınıf) ancak içinde kalarak özgür seçimlerini yapmak zorunda olduğu tarihsel ve sosyal koşullar ağı.

76. Duyarlılık (Sensibility): Immanuel Kant felsefesinde insan zihninin, dış dünyadan gelen karmaşık izlenimleri apriori "uzay ve zaman" formları aracılığıyla pasif olarak algılama ve alma yetisi.

77. Duygu (Emosyon): Bireyin iç dünyasında hissettiği sevgi, nefret, korku, öfke gibi onu eyleme yönelten yoğun psikolojik ve bedensel tepkiler.

78. Duygudaşlık (Empati): Bir başkasının duygusal durumunu, hissettiği acıyı veya sevinci, kendi benliğini kaybetmeden onun yerine geçerek anlayabilme ve paylaşabilme ahlaki yetisi.

79. Duyu (Sense): Dış dünyadan gelen fiziksel uyarıcıları (ışık, ses, koku, dokunma) sinir sistemi aracılığıyla zihne iletme ve algılama yeteneği.

80. Duyu Verisi (Sense-datum): Analitik felsefede ve ampirizmde, zihnimizin fiziksel nesnelere kendisini değil, dolaysız ve doğrudan algıladığı en temel renk, ses, sertlik gibi saf duyusal izlenim birimleri.

81. Duyum (Sensation): Duyu organlarının dış çevreden aldığı somut uyarıcıların insan zihnindeki ilk, yorumlanmamış ve en basit yansıması.

82. Duyumculuk (Sensüalizm): Her türlü bilginin, karmaşık fikrin ve zihinsel içeriğin kökeninde yalnızca duyuların yattığını savunan, ampirizmin daha uç bir versiyonu olan akım.

83. Duyusal Dünya: Platon felsefesinde sürekli değişen, bozulan, çürüyen ve asıl gerçeklik olan "İdealar" dünyasının sadece soluk, aldatıcı bir kopyası olan maddi alem (gölgeler dünyası).

84. Dünya: Üzerinde yaşadığımız gezegen; varoluşçulukta insanın kendi iradesi dışında içine fırlatıldığı, anlam arayışını sürdürdüğü mekân ve toplumsal/nesnel ilişkiler ağı.

85. Dünyagörüşü (Weltanschauung): Bir bireyin, grubun veya toplumun evreni, yaşamı, ahlaki değerleri ve varoluşu anlamlandırmak için geliştirdiği kapsamlı felsefi bakış açısı.

86. Dünyevileşme (Sekülerleşme): Toplumsal kurumların, hukukun, bilimin, eğitimin ve gündelik yaşamın dini otoritelerin ve dogmatik inançların etkisinden çıkarak akla dayalı hâle gelmesi süreci.

87. Dürtü (Trieb): Psikanalizde ve felsefede, insanı akıldışı bir şekilde eyleme geçiren, doğuştan gelen (cinsellik ve ölüm/saldırganlık gibi) bilinçdışı güçlü biyolojik gerilim.

88. Dürüstlük: Ahlak felsefesinde kişinin içsel düşünceleri, sözleri ve dışsal eylemleri arasındaki tam tutarlılık; hakikati hiçbir çıkar için saptırmadan yaşama erdemi.

89. Düş (Rüya): Uyku sırasında zihnin ürettiği imgeler; Freud'da bilinçdışı arzuların tatmini, Descartes felsefesinde ise duyularımızın bizi aldatabileceğini ve dış dünyanın gerçekliğinden şüphe etmemiz gerektiğini gösteren araç.

90. Düşmanlık: Bireyler veya gruplar arasındaki köklü zıtlık ve çatışma; Thomas Hobbes'un "doğa durumunda" insan doğasının temeli olarak gördüğü ve devleti zorunlu kılan his (İnsan insanın kurdudur).

91. Düşünce (Fikir/İde): Zihnin duyusal algılardan, anılardan ve kavramlardan yola çıkarak ürettiği soyut, dilsel ve mantıksal ürün.

92. Düşünce Deneyi: Bilim veya felsefede, mantıksal ve kavramsal sonuçları görebilmek için sadece zihinde kurgulanan, gerçekte yapılamaması çoğu zaman imkansız olan varsayım-

sal senaryolar (Örn: Çin Odası Argümanı, Maxwell'in Cini).

93. Düşünme (Cogitation): Zihnin kavramları ilişkilendirme, kıyas yapma, yargıda bulunma, analiz yapma ve problem çözme şeklindeki aktif, bilinçli faaliyeti.

94. Düşünsel (İdeal): Maddi, fiziksel ve somut olmayan, sadece zihin dünyasında, düşüncede ve kavramsal uzayda var olan varlık türü.

95. Düşünür (Mütefekkir): Sadece bilgi öğrenen değil; varlık, bilgi ve değerler (etik, estetik) üzerine derin, özgün ve sistematik olarak düşünen, felsefi fikir üreten kişi.

96. Düşüş (Verfallen): Heidegger'in varoluşçuluğunda (Dasein), insanın kendi özgün, otantik varoluşunu ve ölümlülüğünü unutup "herkes" (das Man) gibi sıradan, yüzeysel bir dedikodu hayatı yaşamaya başlaması durumu.

97. Düzen (Kosmos): Evrende, doğada veya toplumda var olan parçaların belirli bir yasa, amaç veya mantığa göre birbirine uyumlu, rastlantısal olmayan bir şekilde bağlanması hâli.

98. Düzenleyici İde (Regulative Idea): Kant felsefesinde, nesnel varlıkları deneyle kanıtlanamayan ancak insan aklının bilgiyi sistemleştirmek ve nihai bir hedefe yönelmek için bir kılavuz (ufuk) olarak kullanmak zorunda olduğu Tanrı, evren ve ruh gibi fikirler.

99. Dışlama (Exclusion): Michel Foucault ve eleştirel düşünürlerde, iktidarın veya toplumun "normal" olarak belirlediği sınırların dışında kalanları (deliler, hastalar, suçlular vb.) ötekileştirme ve toplum dışına itme süreci.

100. Dinamik (Potansiyel/Gizil): Aristoteles felsefesinde bir şeyin henüz filen (aktüel olarak) gerçekleşmemiş ama özünde barındırdığı, gelecekte o şeye dönüşebilme yapabilme gücü (Örn: Tohumun ağaç olma potansiyeli).